

II.

A szent-antál-selmecz-korponai bizottság
jelentése.1.) *A szent-antáli herczeg Koháry-levéltár.*

Alólirottak az ipoly-sági sept. 19-iki értekezlet alkalmával a föntirt levéltárak átvizsgálása végett bizottsággá alakulván, miután még a sept. 20-kán tartott ünnepélyes közgyűlésben mint tagok részt vettünk: másnap, sept. 21-én, kora reggel útnak indulánk, kitűzött célunk, a bányavárosok felé. Még az nap délután megérkezénk a nagy Szitnyahegye alatt, Selmecz tőszomszédságában, vadregényes erdei magánosságban fekvő Koháry- most Coburg-hercegi kastélyba, — Szent-Antálra. Itt, a tulajdonos hg ö Fensége kegyes rendelkezéséből, előzékeny, szives fogadtatás várt reánk, s a múlt század első felében, franczia styllben épült roppant kastély termeci, és a Koháry-nemzetség levéltára — mint azt t. Kalmár Lajos úr, a hg esábrági és szitnyai uradalmainak jogigazgatója, már az értekezlet alkalmával előre sziveskedett velünk tudatni — kitárultak előtt nk.

Azonnal siettünk az archivumba. Ez két, egymásba nyíló, boltozatos, vasajtós, vasablakos teremből áll, melyet a nagyszámmal fölállított okmánytartó szekrények több osztályra, illetőleg szobára osztanak. A levéltárnak a szekrényektől itt-ott szabadon hagyott falait olajba fcsett családfák, — Koháry- és Bosnyákleszármazásokat illetők — továbbá a nemzetség legkittünőbb fiának: Koháry Istvánnak ódon keretekbe foglalt, s képek gyanánt kifüggesztett emlékkersei disztik. Van azonban számos föl nem függesztett apró olajfestmény is, régi magyar vitézeket s államférfiakat ábrázolók, t. i. az Orteliusból ismert, és másutt is látható XVI. és XVII-ik századi arczképek.

A levéltár u. n. sensations-darabjai: a régi, valamint az újabb Koháryak, különösen Imre, Péter, I. és II. István (s főleg ez utóbbi), továbbá: János, Farkas, András, Antal, Ferencz stb. ünnepélyes alakban kiállított bárói, grófi, hercegi, országbírói, cancellári, főispáni, tábornoki, főkapitányi, tanácsosi, kamarási stb. stb. királyi diplomái, valamint kitünő és hű szolgálataikért a császár-királyoktól jutalmúl nyert roppant uradal-

maikról, váraikról, jószágaikról szóló adománylevelei: külön szekrény-osztályban őriztetnek, mindegyik saját, feliratos borítékba téve.

A mi a család jószágokra s birtokviszonyokra vonatkozó régiebbkori okmányokat illeti: ezek uradalmak szerint, pl.: Murány, Fülel, Csábrág, Szitnya, Balog, Edelény, Kecskemét (Vaes, Bosnyák-jogon) stb. osztályozva, zárt szekrényekben tartatnak, számszerint több mint 10 ezer darab, melyek a jelenleg élő Szász-Coburg-Gothai Ágost hg ö fensége intézkedéséből a 40-es években s a múlt évtized első éveiben rendeztettek, róluk — nem kis fáradsággal — magyar nyelvű elenchusok készítettvén. Ezen személy- és családi-, hely- és tárgynév szerint betűrendben készült lajstromokban minden egyes leltártolt okmány tartalma bő kivonatokban olvasható, s a keresett okirat, a jelzeit osztályokban és csomagokban, mindenik saját száma alatt, czek segélyével föltalálható. E roppant foliantokat tevő elenchusok a felosztási rendhez képest három példányban is megvannak; de a kivonat természetesen mindig egy, csak a jelző nevek változnak. E történetkutatói czélokra is igen jól használható s a bűvárkodást tetemesen könnyítő lajstromok készítője, t. Mihalik Pál, Gömör vármegyei hgi főügyész úr, nehéz munkájáért a tudomány részéről is nem kis elismerést érdemel.

A levéltár ezen rendezett részének az elenchusok szerint való átvizsgálására s történelmileg érdekesebb okmányai kivonására, illetőleg lemásolására, Haán és Supala társaink vállalkoztak. Működésük eredménye körülbelől a következőkben összpontosítható:

A Kobáryak szent-antali levéltárában egyetlenegy Árpád kori eredeti okmányt sem találtunk. Másolatot azonban hatot leltünk. Első: V. Istvánnak 1270. eszt. oklevele, mely szerint Szelén földét Páznán és Miklós ellenében odaitéli Mihálynak, Vresk fiának, és Mihály vejének, Villámnak. Az okmány magában foglalja Szelén határjárását is. Másik: szintén V. Istvánnak 1271. eszt. kelt oklevele, melyben IV. Bélának Vederuik falu részére kiadott szabadíték-levelét átírja és megerősíti. Az első föllelhető 5611., a második 8258. sz.a. Az elenchus 9013. számacmliti, még IV. Bélának 1244. eszt. kelt oklevelét, mely szerint ez Suk és Zela községeket a német rend vitézeinek felajánlja; de ezen ok-

mányt a levéltárban a nevezett szám alatt nem találtuk. Végre van még a levéltárban négy, árpádkori határjárás másolata, nevezetesen Káposztafalvaé az 1250. és 1294. évekből, erre nézve némely dobsinai polgároknak tanúvallomása 1294. évből, és Derencsén s Hrussóé 1297. évből.

A szintén csak 14 db., a XVII-ik században készült másolat által képviselt Anjou-kor okmányai közül érdekesebbek: a) I. Lajosnak 1346 eszt. kelt transsumptuma, eredetiből a XVII. század végén azon Darvas János által lemásolva, kitől nem egy érdekes régibbkori okmány másolatát birják levéltáraink, s ki palaeographiai ismereteinél fogva e részben megbízható egyén. Lajos király átírja és megerősíti ebben atyjának, Róbert-Károlynak János mester, Sándor fia, Cselén unokája részére kiadott adománylevelét, mely szerint ez a Sággy Bódogtól és családbeliitől elszedett nógrádi birtokokat ezen Jánosnak, a királyi család élete megmentőjének adományozza, többek közt Ságot (most Karancs-Ság.) Kiadta ez okmányt Fehér codex dipl. VIII. 4. Én csak azért említem, hogy mind Fehér kiadványában, mind Darvasnak ezen másolatában a szerencsétlen Bódog családneve nem Záchnak, de Saaghnak iratik. Annál valószínűbb pedig, hogy családneve csakugyan Sággy volt, és nem Zách, mert a tőle elszedett birtokok közt előfordul, a mint említém, Ság, vagyis a mostani Karancs-Ság, melytől a család nevét vehette, épen úgy, mint az Apponyiak Nagy-Apponytól, a Berényick Karancs-Berénytől stb. b) A Hunt-Páznán-nemből eredt Ders comes fia, Miklós, örökösen bevallja a Dobák-családból eredt Miklósnak, Lászlónak és Istvánnak, valamint Máté fainak: Jakabnak és Péternek, Nyék és Hrussó helységeket, 1312 eszt. (Másolat.) c) Zsigmond király átírja és megerősíti I. Lajosnak 1361. eszt. kelt adománylevelét, mely szerint ez a hradeki uradalom egy részét a Hank-családból eredt Egyednek, Barnának, Keresztélynek és Miklósnak adományozza. (Másolat.) d) I. Károly király Balog várát a Bolugh-nemből eredt Péternek, Lászlónak, Miklósnak és Dienesnek adományozza, az Ott-családbeliek hűtelensége folytán, 1323 eszt. (Másolat.) e) I. Károly Rima-Szombat földesurának Zanuch Tamás erdélyi vajdának kérelmére megengedi, hogy a rima-szombatiak, a budaiak példájára, városuk körül kőfalakat, erődítvényeket, bástyákat építhessenek. Visegrád, in festo ascensionis Dni, 1334. (Másolat.)

f) I. Lajos Breznő bányát várcsi szabadalmakkal ruházván föl, egyzersmind annak határait kijelöli, 1380. eszt. (Másolat.) E korból sem találtunk egyetlenegy eredeti okmányt sem a levéltárban.

A XV. századbellek (összesen 36 darab) közül ezeket emlitjük meg:

a) A Széchy-családbellek osztozkodási levele, 1481 eszt.

b) A Széchyek és az Ott-családbellek atyafiságos transac-tiója, 1449. eszt.

c) Több rendbeli határjárás, péld. Beluja, Prencsfalu és Szitna-Lehotka, másrésről Németi és Szebeléb közt, 1476. eszt.; Bolyk és Galsa közt, 1435 eszt.; Ispánmező és más szomszédhe-lyek közt, 1413 eszt.; Kenderes és Ecseg közt, 1446 eszt. Szalat-nya és Horváti közt, 1430 eszt.; Vecse és Balog közt, 1400 eszt.

A XVI. századbellek közül legérdekesebb néhány esa-ládbeli osztozkodás és némely birtokösszeírás, névszerint a Csábrág várához tartozó helységek összeírása 1540 eszt. A Bosnyák János-féle Pest-, Pilis- és Solt vármegyei birtokok össze-írása 1527 eszt.; Fülel várának appertinentiái Hont-, Gömör és Nógrád várm. 1563 eszt.; Ráskay Balázs utódainak osztoz-kodása 1579 eszt. A Miletinczyek, Pethők és Kenderessyek osz-tozkodása 1523 eszt. — A XVI-ik század első feléből, illetőleg János király halála előtről, összesen 12 okiratot leltünk.

A XVII. századbeli la j s t r o m o z o t t okmányok közül em-lítésre méltók ezek: II. Ferdinánd Murányvárat és tartozandó-ságait 126,000 frtért bevallja Széchy Tamásnak 1621. eszt. Ugyanaz Szitnya és Csábrág várát Koháry Péternek 5,142 frtért, 1629. eszt. Wesselényi Ferencz s neje Széchy Mária-Anna, Fe-rencznek Bosnyák Zsófiától nemzett fiát, Lászlót, a surányi, fül-eki és sztrecsényi anyai birtokok fejében kielégítik Szendrő várával és a Wesselényiek lengyelországi birtokaival: ez viszont kötelezi magát, hogy e szerződést soha fel nem bontja. 1660. eszt. Érdekes ezen okmány annyiban, a mennyiben kitűnik belőle, hogy a Wesselényieknek még 1660. eszt. is voltak Lengyelor-szágbán birtokaik.

Egyébiránt a Koháry-család levéltára elenchusaiból rész-letesb kivonatot készítvén, — melyben az 1540-ig kelt minden ott levő okmány röviden ismertetve, vagy legalább jelezve van,

valamint a későbbkori nevezetesebbek is, egész a szatmári béke idejéig, — azt ezennel ide-mellékelve átadjuk a társulat kéziratára számára, az Árpádkorból való Koháry-féle (másolati okmányok másaival egyetemben).

Azonban a Koháry-nemzetség archivumának főkineseit — történelmi szempontból — nem ezen, legtöbbszörcsak birtokviszonyokra vonatkozó lajstromozott rész okmányai, hanem a még teljesen rendezetlen család i c o r r e s p o n d e n t i á k képezik. Ezek főleg a XVII. századból s a XVIII-iknak elejéről valók. A Koháryak a XVI-ik század végén s a XVII-ik elején élt Péterrel, érsek-újvári főkapitánynyal lettek történelmi fényű nemzetiséggé — s ennek utódai: a két István által emelkedtek az ország legelső nagyjainak sorába. Különösen II. István, a füleki főkapitány, ezredes, bányavidéki tábornok, majd cs. k. altábornagy s később országbíró, — a jeles magyar és latin költő, Tökölynek sokáig rabja, az uralkodójához minden körülmények közt hű, jellem-szilárd, jótékony és buzgó vallásosságú Koháry István a család főbíszkesége. A mit ezek, különösen az utóbbi István, hosszú és eseménydús életének pályáján, annyi fényes állásban és működésben, s olykor a sors különféle viszontagságai között, az 1660-as évektől 1731-ben bekövetkezett haláláig levelezett, — az mind itt van. Gondossága a legesekélyebb iratkákat, még a hozzá czimzett levelek borítékait is megőrizte.

A Koháry-ház történelmi becsű levelezéseit a levéltár egyes rendezetlen osztályainak kutatása közben Frankl Vilmos és Thaly Kálmán társaink vették észre, azonnal fölismervén egy faliszekrény és egy nagy régi vasasláda összevisszahányt csomagaiban a XVII-ik század papirosait. Néhány csomag felbontása meggyőzőé a kutatókat, hogy itt teljes rendtelenség uralg, s a XVII-ik század mellett, a XVI-ik végétől a XVIII-ik végéig terjedő értékes és értéktelen okmányoknak ropant tömkelege, mintha földrengés rázta volna össze, annyira egybe van kúszálva és keverve. Átlátták, hogy ezen u. n. „i n u t i l i á k”-nak egyetlen kötege sem maradhat felbontatlan, egyetlen darabja sem átnézetlenül. S mivel e chaoszt képező correspondentiák száma legalább is húsz-huszonöt ezer darabra tehető: bűvárainkra nem kis feladat várt. Azért Dessewffy Gyula társunkat, sőt később még Supalát is maguk mellé

kérve, úgyszólván éjjel-nappal dolgoztak, rendeztek, válogattak. Ekképen is három nap kellett, mire valamennyi csomagon, minden egyes darabot megtekintve, végimentek, s a legbecsebb darabokat általában, saját kutatási céljaikra nézve pedig az apróbb érdekűeket is kiszemelték, s különféle tárgyak, korok, nevezeteseb személyek szerint külön-külön csomagokra rendezték, sőt némely csomagokat, — pl. a Rákóczi-féle kuruczvilágra vonatkozó nagyszámú levelezéseiket — évek szerint is osztályozták.

Ekként megismerkedvén e levelezési tömkeleggel: a Koháry-nemzetség correspondentiáit, történelmi becs tekintetéből, rövid vázlatban a következőkben véljük jellemezhetni.

A Koháry-levéltár legrégibb magyar nyelvű okmánya e rendezetlen részből került elő, s ez Wsaly Péternek Pozsonyból 1572. dec. 7-én Koháry Imre korponai alkapitányhoz írott levele; különben e Koháry Imréhez írva, általában csak egynehány levél maradt fenn. — A levelezések Koháry Péter újvári tábornokkal már bővülnek, — de azért az 1590-től 1622-ig terjedő időszakból még aránylag nem sok fordul elő. 1622-től már gazdagabb a levéltár. E korszakokból kivált Thurzó Szaniszlónak és Eszterházy Miklósnak Koháry Péterhez írt levelei érdemelnek figyelmet. Pázmány Pétertől csak kettőt leltünk, Forgách Zsigmondtól néhányat. Irodalomtörténetileg igen érdekes R i m a y J á n o s n a k Koháry Péterhez 1628. sept 27-kéről írott eredeti magyar levele*), valamint az e körbeli török hadjáratok s békealkudozások tekintetében számos más correspondentiák. 1634-től 1650-ig ismét kevesbedik a levelek száma: de ezen utóbbi évvel — I. Istvánnak a török harcokat illető correspondentiái — megint gyarapodik; különösen nagyszámúvá, országos érdekűvé lesz azonban e levelezés az 1660-as, 70-es, 80-as években, szóval: II. István szereplése idejében, a mint már fentebb hangsúlyoztuk. Gondoljon a t. olvasó Koháry István történelmi fontos szerepére, — s be fogja látni, a miről mi, kik ez iratokat átkutattuk, meggyőződöttünk, hogy I. Leopold korszakának tüzetes történetét tetemes hiányok nélkül megírni — e levelezések fölhasználása nélkül

*) Közlendjük,

lehetetlen. Áll pedig cz különösen a Kassától Fülelig, és ettől Egren, Szólnokon át Kecskemétig, s más részről Budától Esztergomon és Érsek-Újváron át Semptéig, és úgy Nyitrán s a bányavárcsokon, Csábrágon, Korponán, Kékkön és Gácson keresztül ismét Fülelig terjedő országrészt illetőleg. A közbeneső vármegyék és vidékek mmonographusai mind gazdag anyagra találnak Koháry István correspondentiáiban. Sőt még Horvát- és Tótország történetére is számos adat rejlik itt, Koháry Farkasnak a kuruczvilág alatt István bátyjához onnan írt számos leveleiben.

A mint Koháry István szerepköre tágult, sűrűbbödnék s jelentékenyebbé válnak levelezései. Mint füleki főkapitány, folytonos levelezésben állt úgy a körüllevő végek magyar főtiszteivel, mint — különösen Tököly Imre föltünése óta — a kassai es. generálisokkal. Amazok közül főleg gr. Forgách Ádám érsek-újvári fő-, és id. gr. Beresényi Miklós érsek-újvári altábornoknak, úgy gr. Eszterházy Pálnak és Zsigmondnak, a Balassáknak stb., emczek közül pedig Des Souches, Leslie, Spankau, Spork, Cobb, Caprara, Nigrelli stb. tábornokoknak számos eredeti leveleit említjük fel. Csak magától Beresényitől mintegy 60-ig valót szedtünk össze. Találtunk azonkívül eredeti leveleket a bujdosó vezérektől — néhányat magától Tökölyitől is, — úgy a később is szerepelt gr. Forgách Simontól gr. Barkóczy Ferencztől, Gyürky Páltól, Jánoky Zsigmond, Kálmáncsay István s Wass Sándortól, Ebeczky Imrétől s Gerhárt Györgytől; igen sokat az eperjesi verpadon lemészárolt Bezzzogh Györgytől; néhányat a később Ónodnál összevagdalt Rakovszky Menyhértől, stb. stb.

E levelezések, természetesen, leginkább az akkor folyt török- és Tököly-féle háborúkra vonatkoznak. Budai és egri basáktól, szólnoki stb. bégektől is leltünk 9 db eredeti török levelet, a mellett, hogy a pusztán török viszonyokat érdeklő levelezésekből egész külön, terjedelmes csomagot („Turcica“) állítottunk egybe.

Irodalom-történetileg becsesek e korból — a költő Kohárynak számos saját fogalmazványán kívül — Gyöngyösy Istvánnak, a „Murányi Vénus“ és „Keményiász“ halhatat-

lan költőjének, Koháry Istvánhoz írott eredeti levelei, szám szerint három, u. m. egy 1663-ból, és kettő 1703-ból.)*

Megemlítendő, hogy főpapoktól is — Lippaytól, Szelepcsényitől, Széchenyitől, Gubassóczytól, Telekessytől, Kollonich-tól, Mattyasovszkytól, Pybertől stb. — számos levél van, s azonkívül a nagy-szombati egyetem s egyéb tanintézetek, jezsuita-conventek igazgatóitól s tanáraitól, zárdák főnökeitől, — mindezeknek Koháry István, az igen buzgó kath. főúr nagy bőkezűségű patronusuk, segélyezőjük lévén; élete vége felé az e nemű, correspondentiák mindinkább növekednek. Többek bálálkodó köszönő és köszöntő, magasztaló levél, — de közben érdekesebbek is.

Megemlítendők továbbá a Koháry-család XVII-ik századi női tagjainak nagyszámú magyar levelei; köztük kivált B a l a s s a J u d i t, Koháry István és Farkas nagyműveltségű édes anyjái, szép magyarsággal s melegséggel írvák.

Koháry Istvánnak Tököly rabságába jutásától (1682.) kiszabadultáig (1685.) reá nézve némi szünet áll be, de csakis reá nézve, miután anyjának s testvéreinek, különösen Farkasnak, levelezései ezalatt is folynak; sőt Istvánra nézve is csak némi szünet: miután az ő fogságára vonatkozólag is egész külön csomag írományt sikerült összeszednünk, majdani életirója számára. Kiemeljük ezek közül magának Kohárynak 1682. Regéczből édes anyjához, s 1685-ből Munkácsról kecskeméti jobbágjaihoz írott levelét, valamint regéczi öréét: az 1697-ben hirre vergődött Tokay Ferenczét ő hozzá, **); továbbá Caprarának számára Ungvárt, kiszabadulásakor kiállított s Koháry állhatatos hűségét dicsérő bizonyáglevelét. Ez, hitelesített másolatokban is több példányban megvan.

Koháry István levelezései 1686-ban ismét azelőtti bővségükben újulnak meg, a mint elősoroltuk, s ily sűrűn folynak a többi 80-as és a 90-es éveken át, többnyire az akkori harcviszonyokat érdeklőleg. A XVIII-ik század beléptével, a spanyol örökösödési háborúba az országból kiviendett magyar ezredek szervezésére, úgy a végeknek a változott viszonyokhoz alkalmazása

*) Mind a hármat közlendjük.

**) Ezeket is közlendjük.

Szerk.

Szerk.

körül folyt tervezgetésekre, majd 1703-ban, Rákóczi harcza megnyitásával, a kuruczok előhaladásának meggátolására tett sikertelen intézkedésekre vonatkozólag — Koháry, Leopoldnak ezekben is hű eszköze volt — lelünk nem kisszámú adatokat. Továbbá gyakori tudósításokat a fölkelők gyors előnyomultáról. S ez így foly — kisebb-nagyobb arányban — az egész kuruczvilágon át. Különösen bőveken a tudósítások 1703-ból és 4-ből, a míg a labancz-párton Koháry is tényleg szerepelt; 1705-től 1708 végéig azonban, a mikor t. i. Rákóczi fisensa részéről lefoglalt jószágaitól elrekesztve, hol Buda, hol Pozsony falai közt, kurucz-csapatoktól ostromzároltatva, magányban tölté idejét: kevesek levelezései, bár ez időből is maradtak fenn a bécsi es. k. főhaditanácsnak, Stahrembergnek, Heisternek, Pfeffershoven budai tábornoknak s másoknak Koháryhoz intézett némely rendeletei s közlései, vagy viszont az ő fölterjesztései fogalmazványokban, úgy némely missilis levelek, különösen öcsesétől Farkastól, ki a kuruczok elül Horvátországba szorult volt. A trencsényi harc után a császár fegyverei a bányavárosokba hatolván, a kuruczok által félig lerombolt Csábrág vára is hatalmokba került; s ezzel Koháry levelezései, különösen a z o n vidékről — a hadi eseményeket is folyvást érintőleg, — ismét tetemesen fölszaporodnak. 1709-ből és 10-ből igen számos, sőt 11 elejéről is elég levél van. Elannyira, hogy az ekkép bőven képviselt kuruczvilági évek részletes adatainak följegyzésével e korszakot tanulmányozó társunk, T h a l y K á l m á n, a rendezés után még hátramaradt egy-két nap alatt el nem készülhetvén, kikéré magának a jogot, a szent-antali levéltárban még egyszer, és pedig huzamosb időre, búvárkodhatni.

Koháry István levelezései élte végszakából: a szatmári békétől haláláig terjedő 20 évről is igen nagyszámúak, de többé nem oly történelmi érdekűek. Igen sok eredeti levél van ezen időszakból K á r o l y i S á n d o r tól, Kohárynak a Bosnyák-ágon közeli rokonától. Az aggastyánnak országbirói s egyéb törvénykezési működéseire is nem csekély számú irat vonatkozik. Nagy érdekűek ezek közül a Rákóczi-emigráció némely leveleinek az országba hozataláért 1712-ben elfogott s III. Károly által delegált bíróság elé állítottott Korponay Jánosné, Garamszegi Géczy Juliánna pörének irományai. E nő pörét a delegált bíróság

elnöke, Koháry, két évig halogatta, de 1714. őszén, Károly császár ismételt, határozott parancsaira mégis kénytelen volt a vádlottat, kárpadi vallatás után, a győri vár piacán lefejeztetni. Hiába követett el mellette minden lehetőt, — elvégre is engedelmeskednie kellett. Ezen, eddigelé teljesen ismeretlen ügyről, melybe Ráday Pál, Eszterházy Dániel stb. is bele vannak vonva, Thaly tüzetes jegyzeteket tévén, külön értekezésben szándéka ismertetni. — Ugyan ő, a Koháry-levéltár peeséttani magyar érdekességeit már a „Századok“ october havi füzetében közlé; ezeket illetőleg tehát oda utaljuk a t. olvasót.

A Koháry István halála utáni levelezések inkább csak gazdasági tartalmúak.

Végre megemlítendő még a szent-antali kastély régészeti nevezetességei közül számos bútor és családi arczkép, a XVII. és XVIII-ik századból; a bútorok közt ritka műrégiségi becsesel bír egy drágakövekkel épített s ezüsttel gyönyörűen kivert asztal, és két szint ilyen szekrény; míg az arczképek közül különösen Koháry Istvánnak és testvérének Jánosnak, rabságukra emlékeztető, őket gyászruhában, falra függesztett bilinesekkel ábrázoló, s jellemző aláírásokkal ellátott olajfestményű képe, továbbá a kastély-kápolna karzatán lévő azon igen szépen tervelt és készített festmény, mely az agg Koháry Istvánt már a halál hálójában, s körülte, lefolyt életét symbolistieus csoportozatokban tünteti elő; nemkülönben egy, szintén a kápolnában őrzött, sárga selyemre művészileg készített rajzolat, hasonlókép az öreg országbiró idejéből.

Ezek, ime, Tisztelt Társulat, rövideden a szent-antali kastély történelmi és műrégészeti nevezetességei.

2) A selmecz városi levéltár.

Sz. kir. Selmecz városába, Szent-Antalról csak egy jó séta lévén, némely társaink néhány órára több izben, mindnyájan pedig bizottságilag sept. 23-kán rándultunk be, egész napra. Megérkezve, először is a városházán t. Goldbrunner polgármester urnál és a tanácsnál tisztelkedtünk, kik már hetekkel azelőtt bizottságot voltak szivesek kiküldeni a városi levéltár történelmileg nevezetes okmányainak kiszemelésére és rendeztetten elénk tárására. A nemes tanács saját díszes termét ke-

gyeskedett munkálkodásunkra átengedni, a hol is a fölmutatott s részint még fölkatutott okmánycsomagok átvizsgálásához s jegyzetek tételéhez azonnal hozzáfogtunk.

E levéltárban árpádkori eredeti okmány egy sincs. De IV. Bélának a selmecziek részére 1244. eszt. kiadott szabadítékjevele III. Ferdinándnak 1655. eszt. kelt megerősítő privilegiumában szóról-szóra bennfoglaltatik.

Az Anjou-korra vonatkozó okmányt is csak kettőt találtunk. Ezek :

1. Az esztergomi káptalannak 1447. eszt. transsumptuma, mely szerint I. Lajos 1352. eszt. megparancsolja, hogy Selmecz városának a Besse mester által elfoglalt faluk visszaadassanak.

2. I. Ferdinándnak transsumptuma, melyben átírja és megerősíti I. Lajosnak 1368. eszt. Zólyomban, Péter és Pál napján kelt azon parancsát, mely szerint ez a szitnyai erdőket Selmecz és Prencsfalu közt felosztja.

A XV. századbeli eredeti oklevelek e következők :

Zsigmond királynak 1405. eszt. kelt kisebb orsz. decretuma.

Ugyanannak 1425. eszt. kelt, s vámmentességről szóló oklevele, Tirnaviae, feria 5-a post dnicam Invocavit.

Ugyanannak az arany és ezüst kivitelét illető, és 1429. eszt. kelt tilalma. Posonii, feria 6-a post festum b. Dionysii martyris.

Erzsébet királynénak Körmöcz és Besztercze követeit magához idéző német levele. Geben zu Rab am Montag nächst St. Martinstag. Anno 1442.

Az országos tanácsnak Selmecz városa előjogait biztosító oklevele. Datum Budae, feria 6-a aute dnicam Ramis palmar. Anno 1447. Pergamenon írva. Az igen jól megőrzött pecsét vörösfehér zsinórón függ le róla.

Giskra Jánosnak és Hunyady Jánosnak kiegyezése 1450 évből. Két jól megőrzött pecsét függ le róla : az országos tanácsé és Giskráé.

Giskrának 1455. eszt. kelt levele, melyben Rüssel Keresztélyt körmöczi kamaragrófúl kinevezi.

V. Lászlónak Scheyder Mihályhoz 1456. eszt. kelt rendelete.

Vitéz János, esztergomi érsek a selmeczi és béla-bányai papokat kiegyezteteti 1468. eszt.

Rausanus Péter és mások a selmeczi papot a Domokos-rendi barátokkal kiegyeztetik 1489. cszt.

Ezeken kívül van a levéltárban Mátyás királytól, s Beatrix királynétól, II. Ulászlótól, Anna királynétól, II. Lajostól és János királytól is számos rendelet és oklevél, melyek még kiadóra várnak.

A selmeczi levéltár igen gazdag országgyűlési actákban. Megvannak itt az 1521., 1543., 1545., 1546., 1550., 1552., 1557., 1572., 1595., 1596., 1599. országgyűlések végzései. A kir. propositiók pedig az 1548. és 1554. évekből, s 1580-ból is terjedelmes országgyűlési tudósítás.

A város előljáróihoz intézett missilis levelek a XVI-ik század közepe óta mind megvannak, de még teljesen rendezetlenül. Ezeket az idő rövidsége miatt mi sem nézhettük át. Felhasználásuk Selmecz és a bányavárosok monographusának feladata.

A kuruczvilág actáiból Thaly tagtársunk terjedelmes jegyzeteket tön. Jóformán mindent együtt lelt itt, a mi 1703—11 közt Selmecz városához s előljáróihoz iratott. Rákóczitól 17, Beresényitől 20 rendeletet és megbizást, továbbá gr. Forgách Simon, gr. Eszterházy Antal, Károlyi Sándor, Vay Ádám, Ocskay László Ebeczky István, Esze Tamás, Czelder Orbán, Gyulay János, Lónyay Ferencz, Winkler Vilmos, Telekesi Török István, Ottlyk György stb. kurucz főtisztektől leveleket, különösen számosat pedig b. Hellenbach akkori híres bányagróftól, Rákóczi tüzérségi igazgatója Sréter Jánostól, s bányavárosi gyalogezredes b. Róvay Gáspártól. A császári fővezér, gr. Heistertől is három parancsolatot.

Felhívjuk továbbá a figyelmet egy, a városházán ekkor kiállítva volt 1620—1630 évek közti albumra, mely tele van igen szép aquarell-festményekkel a XVII. századból, melyek az akkor élt nevezetes férfiak pergamenre művészileg festett arczképeit és családi címereit tüntetik elő. A kép alatt az illetőtől egy pár emléksor és sajátkezű aláírás. Ott van többek közt Thurn Mátyás és Berzeviczy András arczképe és családi címere, Alvinczy Péter, kassai híres ref. pap címere. Az album Weighard Skultét, XVII. századi jeles orvosé volt. Most a Selmeczen lakó Fricz-család tulajdona. Ajánljuk e becses műemlék megszerzését a n. muzeum számára. Továbbá figyelmeztetjük azokat, kik Selmecz vagy általában a bányavárosok monographiá-

ját kívánnák megírni, a városi jegyzőkönyvekre. Kezdődnek ezek az 1364. évvel, s csaknem szakadatlanul folynak mostanig. Tárgyaznak adókievéseket, ítéleteket, fölhatalmazásokat, kir. leiratok következtében hozott végzéseket stb. Ezeket Selmeecz monographusa nem mellőzheti, valamint a Selmeecz privilegiumait és törvényes szokásait tartalmazó XV-ik századi könyveit sem, melyeknek egyike rendkívül finom ezüstmnívű kötéseért, műrégészetileg is (czímer, esatt, ékítmények) kitünő.

Végre a levéltárban őriztetik egy drágakövekkel gazdagon ékesített, török korbeli handzsár, s egy 1740. eszt. zászló; az építészeti szempontból sajtáságos érdekekkel bíró, góth egyházból átalakított régi várban pedig, melyet t. K a c h e l m a n ú r, helybeli régész, szíves kalauzolása mellett szintén megszemlélénk, — egy seregbontó, egy hajító-gép, számtalan régi ágyú, szakálas- és puska, kézi gránát, nyilvessző, több íjj, régi modorú puská, kő- és más eszköz, és más ezekhez hasonló becses régiségek léteznek, melyek, miután hallomás szerint a vár szivargyárrá szándékolatik átalakíttatni, a t. városi előjáróság által legközelebb bizonyosan alkalmas helyre fognak áttétetni. Ajánlatos lenne e régiségekkel egy selmeeczi, helyi múzeum alapját megvetni. Megtekintettük az ó-váron s a város némely más régi emlékein kívül a történetileg nevezetes b. Hellenbach-palotát is, melyben Rákóczi alatt, 1704-ben, Beresényi gróf és társai (gr. Mikes Mihály, Ráday, Jánoky) az angol és hollandi béke-közbenjárók: lord Stepney és Hamel-Bruininx részvéte mellett, gr. Lamberg, b. Seilern, Széchényi Pál, Koháry István, Szirmay, Okolicsányi és Viza püspök császári békebiztosokkal az értekezletet tartották vala.

3.) A selmeeczi kamara levéltára.

A selmeeczi kamarai levéltárban szintén nem kevés érdekes iratot találtunk. Másolatban megvannak ezek:

Bergordnung ddto Iglau in Mehren, am Mittwoch vor 24. Aug. Anno 1123.

Deductio iuris dominorum Zólyom et Dobroniva ab anno 1222—1715 deducta.

V. Istvánnak oklevele, melyben a beszterezébányaiak előjogait megerősíti, 1255. eszt.

Zsigmond királynak oklevele 1412. eszt., melyben a XIII. szepesi várost a lengyel koronának elzalogosítja.

Eredetiek :

Róbert-Károlynak 1323. eszt. kelt oklevele, melyben Donch mester zólyomi főispán adományát, ki Trebule falut Wenser Andrásnak és Jánosnak átírja hű szolgálataikért, megerősíti és jóváhagyja.

Königsberger és Glocknitzer a beszterezebányai ércbányákat Thurzó Jánosnak átadják 1493. eszt.

A bányászok lázadása 1609., 1636. és 1644. eszt., s az arra vonatkozó okmányok, 25 db.

Bethlen Gábor rendeletei 1620—1628. évekből, 41 db.

Rákóczy Györgynek rendeletei 1636. eszt. 7 db.

Azonkívül sok, a bányászatra és a XVII. századi fölkelésekre vonatkozó okmány, részint eredetiben, részint másolatban.

Többek közt találtak Wesselényi Ferencz nádornak 1667. eszt. kelt eredeti végrendeletét, saját kezűleg aláírva.

A műkiesek közül megemlítendő különösen kettő : egy XVI. századbéli szépmivű szentségtartó, és két, dűsan aranyozott ezüstkupa, szintén a XVI. századból, melynek egyikébe német- és magyarországi tallérok vannak belefórrasztva, köztük több ritka példány. A másik csúcsos fűdelű kupa, felső gombját a bányászat jelvényéül : nyers aranykő képezi. A bányászok régenten, ünnepélyek alkalmával, e billikomokból ittak volt áldomást.

Ezen iratesomagokat s mürégiségeket b. M e d n y á n s z k y D é n e s kamara-gróf ú r ö mlga volt oly szives, clöre elkészített lajstrommal, számunkra, könnyebb megtekintés végett, dolgozó helyűnkre : a városház tanács-termébe elküldeni.

Levéltári vizsgálataink befejeztével a tudomány-pártoló Selmecz város bőkezűségéből ez alkalomra rendezett díszlakomával tisztelteténk meg, mely után a hozzánk annyi valódi benső szivességet tanúsított városi fűtisztviselő uraktól búcsút vévén, estére visszasiettünk Szent-Antalra, ottani búvárlatainkat folytatóndók.

3.) A korpona-városi levéltár.

Szent-Antalról a pár órányira fekvő Korponára Frankl Vilmos és Dessewffy Gyula társaink 25-én délután, Haán, Thaly Századok.

és Supala pedig 26-án reggel rándultak át. Itt is a legelőzékenyebb szivességgel vezetettünk be a városi tanács t. tagjai által a levéltárba, s a XVI-ik századi tanácterem zöld asztalát a kitért okmányok vizsgálására és másolására használánk. Itt több érdekes ré g i b b k o r i okmányt találtunk, mint a mennyit vártunk. A korponai levéltár e részben gazdagabb a selmeczinél. Csak azt sajnáljuk, hogy a már küszöbön lévő zárulásra kellvén sietnünk, alig szentelhetünk ez érdekes levéltár átnézésére félnapot. Mindazáltal itt is annyi jegyzést tevének, a mennyit csak az idő — minden percét fölhasználva — engedett; s jelentésünket ezen archivumról a következőkben tehetjük meg.

1. Árpádkori okmányok :

IV. Bélának a korponaiak részére kiadott privilegiuma, melyben, minthogy a város ré g i b b privil. levelei a tatárjárás alkalmával elvesztek, az elébbi királyok által adományozott szabadságokban, kiváltságokban a korponaiakat megerősíti. Datum apud Curpuna, anno Dniac incarn. 1244. 18-a Cal. Jan. A meglehetősen rongált függő peesétén kettős kereszt.

Ugyanannak 1238. eszt. kelt oklevele, melylyel a korponai szászok és a bozóki apát közt fenforgott pört elintézi. Pergamenon írva. Függő peesétén kettős kereszt, mely körül kivehető még e körülírás : — LVM QVARTI—LE RE —

IV. Lászlónak oklevele, melyben előrebocsátván, hogy a korponaiak a Huntpáznán-nemből credt Hunt comes fia, Ders comes által szabadságaikban sokféleképen háborgattatnak, a városnak privilegiumait megerősíti. Befejezése: „Et quia authentica sigilla nostra propter absentiam magistri Thomae praepositi albensis, aulae nostrae vicecancellarii, electi bachiensis, penes nostras manus non habuissemus, in robur perpetuae firmitatis praesentes concessimus litteras annulo nostro consignatas. Actum A. D. MCC. septuagesimo octavo in Temesvár in quindenis b. Georgii martyris, regni autem nostri anno VII.“ A peesét már lehullott.

Ugyanaz IV. Bélának 1244. eszt. kiadott privilegiumát szóról-szóra átírja és megerősíti 1274. eszt. Függő peesétén kettős kereszt, s ennek oldalain két kis paizs.

2. A XV. századbeliek közül különösen ezeket említjük meg:

Zsigmond királytól hat oklevél az 1406, 1409, 1421, 1435 és 1436 évekből, melyek mind a város előjogaira vonatkoznak.

Miklós esztergomi kanonoknak 1437 eszt. kelt oklevele, melylyel a szent Erzsébetről nevezett és a város falain kívül eső ispotály igazgatóságát udvarnoki Martiny Istvánra ruházza.

Csetnek városa tanácsának Karpona városa tanácsához 1464 eszt. intézett levele, melyben ezt tudósítja, hogy a törvénykezési ügyekben a Karponán divó szokáshoz fog alkalmazkodni. Pecsétjén : üllő, kalapács, fogó, s ezen körülírás : S. Civium de Zetnek.

Van még Erzsébet királynétól egy, V. Lászlótól egy, Mátyástól 8, Beatrixtól egy, II. Ulászlótól 4, II. Lajostól 3, I. Ferdinándtól 4 eredeti levél és okirat.

Találtunk még a levéltárban két eredeti pápai bullát, mindkettő XXIII. Jánostól 1413 évből. Az egyikben megerősíti III. Honoriusnak a menhelyekre vonatkozó bulláját. A másikban a karponai plébános és a bozóki apát közt Brjes nevű helyre nézve fenforgott pörös ügyet intézi el. Jól megtartott függő kettős ólom-pecsété egyik oldalán papi személy, más oldalán e körülírás : Joannes P. P. XXIII.

Míg bizottságunk többi tagjai e régiebb okmányokat tanulmányozák, Thaly társunk itt is — mint Selmecezen — a XVII-ik század, s kiváltképen a kuruczvilág okmányait tette tüzetes vizsgálatai tárgyává. Korpona levéltárában e korszakok irományai példás rendben, külön-külön fiókokban s évek szerinti csomagokban vannak elhelyezve. Különösen a kuruczvilágból gazdag e levéltár, nemcsak hivatalos rendeletekben, de a mi becsesebb: a város bírájához, jegyzőjéhez stb. írt missilis levelekben is. Korpona Rákóczy ügyéhez — mint ezekből kiténik — még akkor is híven ragaszkodott, midőn 1709-ben nyíltan már a császáriaknak vala kénytelen hódolni. Titokban ekkor is nemcsak adót fizetett a kuruczoknak, de tábornokaikkal, ezredeseikkel titkon folyvást levelezett, sőt érdekükben kémekeket küldözött a császáriak hadállomásaira. Thaly pár ívnyi jegyzetet tőn e viszonyokról, s a legbecsesb leveleket lemásolta vagy kivoná. Rákóczyinak 21, Beresényinek 4 eredeti rendeletét vagy pátensét, Bottyán János tábornoknak 2, Andrássy Pál és Eszterházy Ist-

ván tbkoknak pedig egy-egy ered. missilis levelét lelte itt, továbbá gr. Schlick Leopoldnak 3, gr. Széchenyi Pál kalocsai érseknek, Okolicsányi Pálnak, ismét kurucz részről b. Hellenbachnak, Ocskay László, Galánthai Balogh István, Sréter János és Náray László brigadérosoknak, Géczy Zsigmond, Vajda András és Kókay Márton ezredeseknek (ez utóbbinak 1709-ből igen számos), úgy Pásztói Horváth István alezredesnek és Darvas Ferencz főhadi biztosnak stb., kinek több, kinek kevesebb missilis levelét.

Ezekon kívül még kettőre hívjuk fel a t. társulat figyelmét :

Első : Karpona városának ékes latinsággal, szép, olvasható betűkkel írott krónikája, a legrégebb időtől egész a XIX. század elejéig. Benne átírva majd mindazon okmányok, melyeket fűntebb említettünk, azonkívül időről időre a Karponán lakott családok, papok, városi tisztviselők névsora, és számtalan, a város múltjára vonatkozó érdekes adatok. Szerzője — állítólag — Nyizsnyánszky Menyhért, néhai korponai r. kath. lelkész.*)

Második : Karpona városa erdejében nem rég talált kődarab, melyről, miután a moh levakartatott, ez alatt cyrill betűk tüntek elő. Gondoskodni fogunk, hogy e betűk hű lenyomatát megkapjuk, s azt annak idejében ismert régészünknek, ft. Rómer Flóris urnak kezéhez szolgáltatandjuk. Miután a kő nem oly nagy, ajánlanók megszerzését és a n. múzeum esarnokaiban való felállítását.

A város levéltárában őriztetik még két, XVI. századbeli ónkanna, mely állítólag arra szolgált, hogy a város tanácsa előtt kötött szerződések alkalmával, a két szerződő fél belőle itta a szokott áldonást, s ezzel a szerződést megerősítette. Ugyanitt egy régi kinzó-szer is vagyon, fából, jellemző német felirattal.

A levéltár átvizsgálása után a helybeli főpát úrnak, a korponai négy rondellájú régi várkastélyból átalakított vendégszerető házához valánk, a város t. előljáróival egyetemben diszlakomára hivatalosak, melynek befejeztével, megköszönve az itt is tapasztalt szives fogadtatást és előzékenységet, kocsikra ültünk, a zárülésre Ipoly-Ságra visszasietendők.

*) E műnek újabbkori másolatát a m. tud. akadémia kézirat-tára bírja.

Ekkép folyt le bizottságunk működése; melynek vázlatát nem végezhetjük be a nélkül, hogy ezennel leghálásabb köszönetünket ne nyilvánítsuk hg Szász-Coburg-Gothai Ágost ö Fensége és uradalmi tisztsége, s b. Mednyánszky Dénes kamara-gróf úr iránt, — hasonlókép Selme cz és Korpona szab. királyi városok polgármestereinek és többi t. tisztviselőinek, tanácsának s képviselőinek: mint a kik előttünk nemesak a rendelkezésük alatt álló levéltárakat hazafias készséggel megnyitni, de bennünket, a magyar történelem igénytelen, szerény munkásait működésünkben hathatósan támogatni, s szives részvétük, vendégszeretetök, előzékenységök annyi kitüntető jeleive' elhalmozni kegyeskedtek. Mindezekről örökké hálásan és örömmel emlékezendtünk meg, szívünkben őhajtván, hogy a hazai tudományosság főntemlitett buzgó pártolói sokáig és boldogul éljenek!

A Magyar Történelmi Társulat 1869-ik évi vidéki gyűlése szent-antal-selme cz - korponai bizottságának tagjai:

HAÁN LAJOS, m. k.	THALY KÁLMÁN, m. k.,
	bizottsági előadók.
FRANKL VILMOS, m. k.	DESSEWFFY GYULA, m. k.
SUPALA FERENCZ, m. k.	

III.

A k é r - k e r e s k é n y - b a g o n y a i b i z o t t s á g j e l e n t é s e .

E bizottságnak nyolcz levéltár esett kitzüött kutatásai körébe; úgymint: a b. Bakonyiak borfői, Báh mezővárosáé, Belházy Jenő úr horhi, a gr. Majláthok kéri, Majláth László úr kereskényi, a b. Nyáry-család bagonyai, Sembery Imre úr szüdi, és végtére az ősrégi Hont megyei Sembery-család zsemberi levéltára.

Az e módon, a folytonos helyről-helyre utazgatások által megszakadozott, rövid ötnapi határidő alatt, az említett nyolcz levéltár ezerekre menő irományait az alólírott bizottságnak részletesen átkutatni lehetetlen lévén, az tudományos működését csupán az illető levéltárak általános történelmi s évtani tájékoztatására irányozható, s legfőljebb csak a kiválőbb